

Jussi Kotkavirta

Tärkeä tutkimus filosofian opettamisesta

Hannu Juuso, *Child, Philosophy and Education. Discussing the Intellectual Sources of Philosophy for Children*. Acta Universitatis Ouluensis. E Scientiae Rerum Socialium 91. Oulu University Press, Oulu 2007. 247 s.*

Hannu Juuson kasvatustieteen väitöskirja *Child, Philosophy and Education* käsittelee Matthew

Lipmanin elämäntyötä eli filosofiaa lapsille -ohjelmaa. Alaotsikkonsa mukaisesti tutkimuksen kohteeseen kuuluvat myös Lipmanin ohjelman intellektuaaliset lähteet. Tutkimuksessa käsitellään perusteellisesti amerikkalaista pragmatismia sekä neuvostopsykologiaa, joista Lipman on saanut runsaasti vaikutteita ajatteluunsa, samoin kuin antiikin filosofien sekä Kantin ja Hegelin filosofian opetusta ja kasvatusta koskevia näkemyksiä, joilla on suoraan tai epäsuorasti ollut merkitystä Lipmanin ajattelulle. Lopuksi tarkastellaan fenomenologiaa ja hermeneuttisia näkemyksiä filosofian opettajan ja opiskelijan vuorovaikutuksen luonteesta.

Oppihistoriallisena selvityksenä Hannu Juuson tutkimus on perusteellisin ja myös syvällisin tuntemani esitys Lipmanin ohjelmasta. Tekijä ei ole tyytynyt vain tutkimaan suoranaisia vaikutussuhteita, vaan mennyt niiden taakse saksalaisen idealismin filosofiaa ja pedagogiikkaa koskeviin näkemyksiin, joita vasten pragmatistit kehittivät omia ideoitaan. Samalla tutkimuksessa pohditaan kiinnostavasti filosofian luonnetta ja tehtäviä, kasvatusta, lapsuutta ja filosofian opettamista. Siinä pyritään ajattelemaan pidemmälle ja ratkai-

semaan kysymyksiä, jotka Lipmanilta ovat jääneet auki.

Lasten filosofiaa filosofian historiassa

Toisessa pääluvussa eli ensimmäisessä varsinaisessa tutkimuksellisessa jaksossa tarkastellaan länsimaisen filosofian traditiota ja sen piirissä esitettyjä käsitteitä filosofian opettamisesta lapsille. Hyvin selkeästi tulee esiin klassikoiden yksimielisyys siitä, että filosofia opettaa itsenäistä, järkipäistä ja kriittistä ajattelua, jota tarvitaan elämässä yleensä ja tieteellisessä toiminnassa erityisesti. Sen sijaan klassikoiden näkemykset siitä, miten kykeneviä lapset ovat opiskelemaan filosofiaa ja kuinka mielekästä sitä heille on opettaa, vaihtelevat paljon enemmän. Juuso muotoilee tähän liittyviä ajatuksellisia jännitteitä osuvasti. Yksi jännite koskee sitä, katsotaanko filosofisen ajattelun ensisijaisesti muodostuvan yleisistä ajatusrakenteista vai erityisistä ja yksilöllisistä näkemyksistä. Toinen vastaava jännite on siinä, ajatellaanko lapsen sielun tai mielen olevan ikään kuin tyhjä taulu tai pimeä soppi, jonne sitten opetuksessa ja kasvatuksessa tuodaan valoa ja järjestystä, vai päinvastoin alusta pitäen yksilöllinen merkitysmailma, jonka kasvua pikemminkin tulisi varjella ja oikealla tavalla tukea.

Tämän jälkeen selvitetään perinpohjaisesti Lipmanin filosofiaa

lapsille -ohjelman sisältöjä ja periaatteita. Ohjelma on jyrkässä ristiriidassa Lipmanin standardiparadigmaksi kutsuman näkemyksen kanssa. Jälkimmäisessä oletetaan, että lapset eivät vielä kykene abstraktiin ja reflektiiviseen ajatteluun ja heille tulee vähitellen opettaa tiedollisia sisältöjä, joiden pohjalta käsitteellinen ja mahdollisesti itsenäinen ajattelukyky alkaa muodostua.

Lipmanin mukaan silloin aliarvioidaan lapsia kohtalokkaalla tavalla. Lipman itse ajattelee, että olennaisempaa kuin jokin uusi filosofiaa koskeva näkemys on havahtuminen siihen, että lapset ovat itse asiassa hyvin ajattelukykyisiä, kunhan heille annetaan mahdollisuus käyttää näitä kykyjä. Hänen mukaansa ei ole oivallettu tai haluttu myöntää, että lapset itse asiassa ovat persoonia. On tosin valitettavaa, ettei Lipman ole tarkemmin pohtinut persoonan käsitettä, jolla on ollut tärkeä asema amerikkalaisessa kasvatustieteessä.

Lipman korostaa, ettei filosofian opettaminen ole vain perinnettä koskevien tietojen ja kriittisen ajattelun taitojen opiskelua. Monenlaiset ajattelun ja tietämisen taidot ovat tärkeitä, mutta olennaisinta on harjaantua käyttämään niitä itsenäisesti ja omilla yksilöllisillä tavoilla. Filosofian opiskelun keskeinen tavoite on, että jo lapset oppivat sen avulla muodostamaan, käsittelemään ja jäsentämään oman elämänsä merkityksiä. Tällä on Lipmanin mukaan sisäinen

”Dewey onnistuu tällä tavoin muotoilemaan yksilöllisen itseyden rakentumista koskevan näkemyksen, joka Hannu Juuson mukaan väistää subjektivismin ja objektivismin ongelmalliset muodot ja ehkä myös traditionaalisen pedagogiikan perusparadoksit.”

käsitteellinen yhteys demokratian perusideoiden ja periaatteiden oivaltamiseen sekä toteutumiseen. Juuso pohtii kiinnostavasti sitä, miten Lipman painottaa opettajan pedagogista auktoriteettia mutta edellyttää myös tämän sitoutumista yhteiseen fallibilistiseen tutkimusprosessiin, seuraamaan kulloistakin argumenttia yhdessä lasten kanssa. Kuten Juuso osoittaa, Lipmanin ohjelma sisältää erittäin paljon kannatettavia tavoitteita ja periaatteita, mutta jättää lukijan myös pohtimaan, miten ne kaikki oikeastaan pitäisi ymmärtää.

Pragmatismi

Ohjelmansa keskeisimmät teoreettiset lähtökohdat Lipman on omaksunut amerikkalaisesta pragmatismista

sekä Lev Vygotskyn ajattelusta, joita tarkastellaan neljännessä pääluvussa. John Deweyn merkitys Lipmanille on erityisen suuri. Dewey kyseenalaistaa näkemyksen filosofiafiasta pyrkimyksenä ajatukselliseen varmuuteen todellisuuden tai sitä koskevan tiedon luonteesta. Hän katsoo, että tämä päämäärä merkitsee vieraantumista todellisista elämän ongelmista. Filosofialle ja tieteille yleensäkin on Deweyn tulkinnan mukaan ominaista asenne, jossa yritetään selvittää järkipärisesti vastaantulevia ongelmia ja opetellaan toimimaan jatkuvan epäilyn ja epävarmuuden olosuhteissa. Ajattelu ja tietäminen ovat juuri tähän tavoitteeseen liittyviä kykyjä.

Juuso selvittää Deweyn itseyden tai yksilöllisyyden muotoutumista koskevia ideoita. Lapsi oppii vähitellen hillitsemään välittömiä impulseja ja tunnistamaan ympäristöstä mielekkäitä tapoja kanavoida niitä ja antaa niille merkityksiä. Myös opettajien keskeinen tehtävä on ylläpitää kommunikaatiota oppilaan yksilöllisen maailman ja sosiaalisen maailman välillä. Dewey onnistuu tällä tavoin muotoilemaan yksilöllisen itseyden rakentumista koskevan näkemyksen, joka Juuson mukaan väistää subjektivismin ja objektivismin ongelmalliset muodot ja ehkä myös traditionaalisen pedagogiikan perusparadoksit. Itseys syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jossa se harjaannuttaa valmiuksiaan toimia ja ratkaista toimintaan liittyviä käytännöllisiä ongelmia. Deweyn mukaan

itseys voi onnistuneesti rakentua vain demokraattisessa yhteisössä, jota onnistunut kasvatus ja opetus myös edellyttävät. Juuso toteaa lisäksi, että Deweyn näkemys perustuu tietynlaiseen naturalismiin, mutta naturalismin tarkempi käsittely jää tutkimuksessa kuitenkin auki. Samoin jää auki kiinnostava kysymys siitä, jakaako Lipman Deweyn naturalistiset oletukset.

Kreikkalaiset

Seuraavaksi siirrytään antiikin filosofien kasvatusta, lapsuutta ja filosofian opettamista koskeviin näkemyksiin, jotka muodostavat vähintäänkin taustan myös Lipmanin ohjelmalle. Juuson mukaan erityisesti Platonin varhaisdialogien Sokrateen ”pragmaattisissa” näkemyksissä sekä Aristoteleen ajatuksissa käytännöllisestä viisaudesta tai *fronesiksesta* on paljon edelleen arvokasta. Kirjoittaja näyttää pääosin yhtyvän Lipmaniin, joka erottaa toisistaan platonisen ja pragmaattisen Sokrateen, ja katsoo, että ainoastaan jälkimmäinen esittää yhä edelleen puolustettavissa olevan näkemyksen filosofian luonteesta yleensä ja erityisesti sen tehtävistä opetuksessa. Samalla tekijä on huolissaan siitä, ettei Lipman ehkä onnistu erottautumaan Richard Rortysta ja muista postmodernistisistä relativisteista, jotka niin ikään tekevät samantapaisen erottelun. Juuso ei kuitenkaan vie pidemmälle aiheen käsittelyä, vaikka siitä olisi ollut kiinnostavaa lukea enemmänkin.

Filosofiaa lapsille -kirjallisuutta suomeksi

Freese, Hans-Ludwig, *Lapset ovat filosofeja*. Suom. Eira Wiegand. Mannerheimin lastensuojeluliitto, Helsinki 1992.

Juuso, Hannu, *Lapset, filosofia ja tutkiva yhteisö*. Matthew Lipmanin haastattelu. *Kasvatus* 25 (3), 1994, 287–293.

Juuso, Hannu, *Ajattelu kasvatuksessa*. Matthew Lipmanin Filosofiaa lapsille -ohjelman pääpiirteet. Teoksessa Jussi Kotkavirta (toim.), *Filosofia koulunpenkillä*. Painatuskeskus, Helsinki 1995, 48–69.

Juuso, Hannu, *Lapset ja filosofia*. Antiikin

paiideiasta arvostelukyvyyn pedagogiikkaan. Teoksessa Timo Laine (toim.), *Kasvatus filosofiaan*. Filosofian julkaisuja 66, Jyväskylän yliopisto 1999.

Matthews, Gareth P., *Filosofisia keskusteluja lasten kanssa*. Suom. Antti S. Mattila. WSOY, Helsinki.

Möilanen, Pentti, Miksi filosofiaa ala-asteella? Teoksessa Timo Laine (toim.), *Kasvatus filosofiaan*. Filosofian julkaisuja 66, Jyväskylän yliopisto 1999.

P4C-ohjelman suomennetut oppimateriaalit:

Elfie. Pohdimme yhdessä – opettajan opas. (Luokat 1–2.)

Kim ja Jonna. Ihmettelemme maailmaa. (Luokat 1–2.) Myös opettajan opas. Harri. Päätteilyn taitoja. (Luokat 3–6.) Myös opettajan opas. Liisa. Eettisiä kysymyksiä. (Luokat 5–8.) Myös opettajan opas. (Painatuskeskus, Helsinki 1994–1995.)

Nukkesairaala. Kuka minä olen – opettajanopas (Esi- ja alkuopetus, Oulun yliopisto, 2000).

Aristoteles ei pohtinut filosofian opettamista lapsille, mutta hänen merkityksensä Lipmanin ohjelmalle on erittäin suuri, jopa niin, että Juuson mukaan voidaan sanoa, että kyse on eräänlaisesta uusarisotolismista. Aristoteles erottaa selkeästi teoreettisen ja käytännöllisen tietämisen. Jälkimmäisen tavoitteet liittyvät hyvään elämään ja sille ominainen rationaalisuus kiteytyy ajatukseen *fronesiksesta*. Aristoteelisen näkemyksen mukaan intellektuaalisen hyveellisyuden saavuttaminen ja toteuttaminen ei ole mahdollista ilman luonteen hyveitä, jotka puolestaan liittyvät keskeisesti haluihin sekä erityisesti tuntemistapoihin. Juuson mukaan Lipmanin ohjelmalliset ajatukset ”arvostelukyvyn pedagogiikasta” vastaavat pitkälti Aristoteleen ajatuksia kasvatuksesta hyveellisyuden tavoitteluna. Voi kuitenkin kysyä, eikö Lipmanin opetusohjelma ole huomattavasti intellektuaalisempi, vaikka koostuukin useista ajattelun dimensioista, kuin Aristoteleen näkemys, jossa intellektuaaliset hyveet yhdistyvät kiinteästi luonteen piirteisiin ja niiden kehittämiseen. Lipmanin opetusohjelmassa luonteella ja tunteilla ei ylipäätään näytä olevan merkittävää roolia.

Hegel ja Kant

Kuudennessa pääluvussa tarkastellaan varsin perusteellisesti Hegelin filosofian opettamista koskevia käsityksiä, joilla on ollut vähintäänkin epäsuorasti suuri merkitys Lipmanin ohjelmalle. Samalla tarkastellaan Kantin pedagogisia ideoita, joita ilman puolestaan Hegeliä ei voi ymmärtää. He kumpikin sitoutuivat ajatukseen *Bildungista*, ja kumpikin korosti itsenäistä ja järkipäistä ajattelua keskeisenä tavoitteena.

Juuson mukaan Kantin ja Hegelin näkemysten yhteiset piirteet on usein sivuutettu. Toisaalta heidän käsityksensä filosofiasta ja sen harjoittamisen luonteesta ovat siinä määrin erilaisia, että ero tulee näkyviin myös filosofian opettamista koskevissa oletuksissa. Hegel kyseenalaistaa Kantin intuitionistisen lähestymistavan, ennen kaikkea ilmiön ja olion

sinänsä välisen erottelun. Hegel lähestyy filosofisia kysymyksiä käsitteellistämällä historiallista ja kulttuurista prosessia, jonka hän esittää hengen monitasoisena ja -ulotteisena kehityskulkuna kohti absoluuttista tietoa. Vastaavasti yksilön tulisi vartuessaan käydä läpi monitasoinen ja -ulotteinen kehityskulku, jonka kuluessa hän oppii tiedostamaan ympäröivää todellisuutta sekä itseään siten, että voi tuntea elävänsä maailmassa ja itsessään kuin kotonaan. Juuso on syventynyt perusteellisesti Hegelin kirjeisiin, joissa hän käsittelee näitä kysymyksiä, ja esittää mielestäni hyvin kiinnostavan yhteenvedon Hegelin näkemyksistä. Hän pohtii myös Hegelin tapaa kohdata pedagoginen paradoksi ajattelun itsenäisyyden ja filosofian vallitsevien periaatteiden välillä. Juuso ei täysin yhdy tarkastelemiinsa Nigel Tubbsin näkemyksiin, joiden mukaan Hegel itse asiassa olisi kriittisen pedagogiikan varhainen edustaja, mutta hänen lopullinen oma kantansa tähän kysymykseen jää kuitenkin hieman epäselväksi.

Seitsemännen pääluvun tavoitteena on tarkastella Lipmanin ohjelmaa Hegelin ajattelua vasten. Kuten tekijä itsekin toteaa, vastaavaa tarkastelua ei tutkimuskirjallisuudesta löydy. Luku onkin erittäin kiinnostava ja ansiokas. Lipmanin ajatuksessa filosofian opiskelusta yhteisöllisenä tutkimusprosessina on hegeliläisiä piirteitä, mutta ne on suodatettu pragmatismien perinteen läpi. Juuso käy läpi Peirce ja Deweyn kriittisiä näkemyksiä Hegelin ajattelusta, jotka Lipman on paljolti omaksunut ohjelmaansa. Niinpä filosofiaa lapsille -ohjelma on luonteeltaan selvästi fallibilistinen eikä ajatuksella absoluuttista filosofian päämääränä ole siinä sijaa.

Pedagoginen tahdikkaus

Viimeisessä pääjaksossa Juuso nostaa esiin kasvatuksellisia teemoja, jotka Lipman itse on väittelijän mukaan liiaksi laiminlyönyt. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti tahdikkauden ja ilmapiirin merkitys oppilaan ja opettajan pedagogisessa suhteessa. Luussa käydään läpi useiden fenome-

nologisten ja hermeneuttisten ajattelijoiden aihetta koskevia näkemyksiä. Keskeinen tarkoitus on käsitteellistää filosofian opettajan ja oppilaan pedagogisen vuorovaikutuksen luonnetta, joka Juuson mukaan jää käsittelemättä paitsi Lipmanin, myös monien monien muiden lapsifilosofian tutkijoiden kuten Kennedyn, Kohanin ja Lushynin kiinnostavissa puheenvuoroissa. On varmasti totta, että pedagogisen vuorovaikutuksen luonnetta olisi tärkeä käsitteellistää pidemmälle. Tässä ei kuitenkaan edetä kovinkaan syvälle, vaan teksti on ensisijaisesti katsaus hermeneuttisiin ja fenomenologisiin lähtökohtiin, joista käsin työtä voisi tehdä.

Loppuhuomioissaan tekijä sijoittaa Lipmanin ohjelmaa laajempaan filosofianhistorialliseen ja kulttuurihistorialliseen kehykseen. Platonista alkaa filosofian tieteellinen perinne, joka viimeistään Descartesista alkaen on hallinnut suurta osaa nykyfilosofiaa. Tässä perinteessä ei filosofian opettamista lapsille ole juuri käsitelty. Platonin varhaisten dialogien Sokrateesta ja Aristoteleesta alkaa kuitenkin toinen perinne, joka renessanssihumanismin kautta on jatkunut esimerkiksi Hegelin ajattelussa, suuressa osassa mannermaista filosofiaa ja myös amerikkalaista pragmatismia. Lipman kuuluu tähän *Bildung*-painotteiseen ajatusperinteeseen, vaikka hän ei aina olekaan siitä kaikilta osin tietoinen.

Kaikkiaan Hannu Juuson tutkimus on hyvin kypsä väitöskirjatyö. Se on valtaosin julkaistu artikkeleina kansainvälisissä lehdissä, mutta tekijä onnistunut muotoilemaan niistä varsin yhtenäisen monografian. Paitsi perusteellinen esitys Lipmanin ohjelmasta, se on painava puheenvuoro filosofian opettamisen kysymyksistä yleensä ja erityisesti lapsille. Toivoa sopii, että aiheesta viriäisi meilläkin kunnollista keskustelua.

Viite

* Kirja verkkojulkaisuna saatavilla Oulun yliopiston kirjaston sivuilta: www.kirjasto.oulu.fi/ => verkkojulkaisu.